

Εργασία στο μάθημα

Ευρωπαϊκό Συγκριτικό Δημόσιο Δίκαιο

Άμεση και Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία

Αμπατζή Κ. Δήμητρα

Διδάσκων Καθηγητής : **Γεραπετρίτης Γεώργιος**

**Ενιαίο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Τομέας Δημοσίου Δικαίου - Νομική Σχολή
Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών**

Αθήνα 2017

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή

1. Γενικά Θέματα

1.1 Ορισμοί

1.2 Θεσμοί Άμεσης και Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας – Κριτική Προσέγγιση του Θεσμού και προβλήματα εφαρμογής

1.3 Τυποποίηση αμεσοδημοκρατικών θεσμών στον Ευρωπαϊκό Χώρο

2. Ειδικά Θέματα

2.1 Η Υπόθεση της Γαλλίας

2.2 Η Υπόθεση του Ηνωμένου Βασιλείου

2.3 Η Υπόθεση της Ελβετίας

2.4 Η Υπόθεση της Ιταλίας

II. Συμπεράσματα

III. Βιβλιογραφία

1) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία καθιερώνεται στις σύγχρονες έννομες τάξεις από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα μέσω της γενίκευσης της κατοχύρωσης του δικαιώματος εκλέγειν και εκλέγεσθαι αλλά και της σύστασης πολιτικών κομμάτων. Η δημιουργία Συντάγματος ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις το απότοκο αστικών επαναστάσεων (Γαλλική, Αμερικανική) και λειτουργούσε ως ασφαλιστική δικλείδα προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών έναντι του μονάρχη ή του φεουδάρχη. Ωστόσο, τα κόμματα αυτά δεν κατάφεραν και δεν θα μπορούσαν άλλωστε να εκφράσουν τη «γενική βούληση» (*volonté générale*) των μελών της κοινωνίας, αλλά αποτύπωναν διαχρονικά τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των διαφόρων κοινωνικών τάξεων που ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Ως εκ τούτου, τα επιχειρήματα που συνοδεύουν την εισαγωγή αμεσοδημοκρατικών στοιχείων στο σύστημα αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας εδράζονται στην λανθασμένη αντίληψη ότι με την άμεση συμμετοχή του λαού στη λήψη των κρατικών αποφάσεων (νομοθέτηση, αναθεώρηση Συντάγματος) θα αποκατασταθεί ή θα θεραπευθεί η αδυναμία του αντιπροσωπευτικού συστήματος να εκφράσει τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας. Αντίληψη όμως που δεν είναι δυνατό πρακτικά να εφαρμοστεί δίχως τον ταυτόχρονο εκφυλισμό του ίδιου του δημοψηφίσματος ως θεσμού αλλά και που δεν λαμβάνει υπόψη τους πραγματικούς όρους έκφρασης της λαϊκής βούλησης και τα μέσα πραγμάτωσής της.

Συνεπώς, εισαγωγικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι κατ' αρχήν οι θεσμοί άμεσης δημοκρατίας όπως εισάγονται στα Συντάγματα των περισσότερων χωρών της Ε.Ε. και υπό τους όρους και προϋποθέσεις που αυτοί ενεργοποιούνται και λειτουργούν δεν έρχονται σε αντίφαση ούτε συγκρούονται με την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, αφού ενσωματώνονται στο πολίτευμα με τους όρους και τις προϋποθέσεις της σύγχρονης δημοκρατίας κι έτσι δεν εισάγονται ανταγωνιστικά προς το αντιπροσωπευτικό σύστημα.¹ Έτσι, απόψεις που έχουν υποστηριχθεί σχετικά με ένα τρίτο «μικτό» ημιαντιπροσωπευτικό σύστημα ή «μικτή Δημοκρατία»² λόγω ακριβώς αυτής της «συνταγματοποίησης» του θεσμού του δημοψηφίσματος και της ένταξής αυτού στο πλαίσιο του ευρύτερου αντιπροσωπευτικού συστήματος, δεν μας φαίνονται πειστικά, αφού όπως

¹Βολουδάκης: Ο θεσμός του δημοψηφίσματος μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος, Αντ.Ν.Σάκκουλας 1995.

² Ανδρέας Δημητρόπουλος: Το Δημοψήφισμα, ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 1997, σελ. 408 επ.

προελέχθη τέτοιοι θεσμοί μόνο συμπληρωματικά μπορούν να νοηθούν και πάντως σε καμία περίπτωση ως «αλλοίωση» ή «μεταβολή» του αμιγούς αντιπροσωπευτικού συστήματος των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη συνέχεια θα επιδιωχθεί ένας σύντομος ορισμός των εξεταζόμενων θεσμών της άμεσης και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, μια προσέγγιση της λειτουργίας και της θέσης τους στα σύγχρονα πολιτεύματα καθώς και τα προβλήματα εφαρμογής τους.

Σε μια δεύτερη ενότητα θα αναπτυχθούν ειδικότερα παραδείγματα δημοψηφισμάτων σε διάφορες έννομες τάξεις (Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ελβετία και Ιταλία) καθώς και σε ένα τρίτο και τελευταίο μέρος, θα παρουσιαστούν τα εξαγόμενα από την παρούσα μελέτη συμπεράσματα.

1.1.ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

(Φιλελεύθερη) Δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο η διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων γίνεται βάσει της αρχής της πλειοψηφίας με παράλληλη αναγνώριση του λαού ως πηγής εξουσίας, μέσα όμως στο πλαίσιο που διαγράφει το Σύνταγμα. Βασικός πυλώνας της Δημοκρατίας είναι η διαδικαστική νομιμοποίηση που θεμελιώνεται σε ελεύθερες καθολικές και ανόθευτες εκλογές των αντιπροσώπων του λαού σε τακτά χρονικά διαστήματα, αλλά και μέσα από μορφές άμεσης λαϊκής νομοθεσίας (λαϊκή νομοθεσία, πρωτοβουλία και δημοψήφισμα) με καθολική συμμετοχή όλων των πολιτών.³

Κατά μια κοινώς αποδεκτή κατηγοριοποίηση η Δημοκρατία διακρίνεται στην άμεση, στην έμμεση και κατά κάποιους συγγραφείς (Αλ. Σβώλο, Ανδ. Δημητρόπουλο) και στην «μικτή» Δημοκρατία.

Άμεση⁴ είναι το πολίτευμα στο οποίο η κρατική εξουσία ασκείται από τον λαό αυτοπροσώπως χωρίς τη μεσολάβηση άλλων οργάνων⁵ έλκει την καταγωγή της από την αθηναϊκή δημοκρατία της κλασικής εποχής, όπου η εκκλησία του Δήμου (η συνέλευση όλων των πολιτών της αθηναϊκής πόλης-κράτους) λάμβανε τις πολιτικές αποφάσεις και για την εκτέλεση των οποίων όριζε κάποιους αξιωματούχους άμεσα ανακλητούς και ελέγξιμους και με περιορισμένης διάρκειας θητεία. Στην άμεση δημοκρατία η εξουσία εδράζεται στη συνέλευση

³ «Η άμεση λαϊκή σύμπραξις εις την νομοθεσίαν» κατά την έκφραση του κ. Γεωργόπουλου, Στοιχεία Συνταγματικού Δικαίου, Α', Αθήναι 1971.

⁴ Αντώνιος Μανιτάκης: «Αθηναϊκή Δημοκρατία ως παράδειγμα αυτοπροσδιορισμού του πλήθους μέσω της αυτοκυβέρνησης του Δήμου», Τιμητικός τόμος για Ι. Μανωλεδάκη, τόμος ΙΙΙ, Σάκκουλας σελ. 43-64.

⁵ Όπως σημειώνει ο Γεωργόπουλος, Στοιχεία Συνταγματικού Δικαίου», σελ. 153.

όλων των πολιτών που συμμετέχουν σε αυτή και ανάλογα με το εκάστοτε ισχύον σύστημα, η συνέλευση μπορεί να έχει εξουσίες εκτελεστικές, νομοθετικές, να ορίζει και να απολύει αξιωματούχους και να δικάζει.

Σε αντιδιαστολή με την άμεση ευρίσκεται και η λεγόμενη αντιπροσωπευτική (ή έμμεση δημοκρατία), η οποία καθιερώνεται στις σύγχρονες έννομες τάξεις από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, μετά τις μεγάλες αστικές επαναστάσεις και την αυξανόμενη υποχώρηση του απολυταρχισμού. Στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία η εξουσία ασκείται από ομάδα προσώπων τα οποία επιλέγονται μέσα από εκλογές ανάδειξης αντιπροσώπων.

Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς η αντιπροσωπευτική / έμμεση Δημοκρατία αποτελεί «περιορισμένης μορφής Δημοκρατία» και δεν αποτελεί γνήσια Δημοκρατία καθώς η Δημοκρατία δεν μπορεί να είναι έμμεση αφού το βασικό γνώρισμα της γνήσιας (κλασικής) Δημοκρατίας είναι η αναγνώριση του λαού ως πηγής εξουσίας (λαϊκής κυριαρχίας). Δικαιολογητική βάση της έμμεσης Δημοκρατίας είναι και πάλι η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας πλην όμως, λόγω έλλειψης από τον λαό των απαιτούμενων ικανοτήτων για την διακυβέρνηση, η άσκηση της εξουσίας ανατίθεται σε «αντιπροσώπους» που θεωρούνται ικανές προσωπικότητες για την άσκηση εξουσίας.

Τέλος ένα τρίτο «μεταβατικό⁶ στάδιο εξέλιξης του πολιτικού συστήματος» αποτελεί σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς η «Μικτή Δημοκρατία» ή το «ημιαντιπροσωπευτικό σύστημα». Μικτή είναι λοιπόν η Δημοκρατία όταν το Σύνταγμα προβλέπει την άμεση σύμπραξη του λαού στην άσκηση νομοθετικής λειτουργίας, δηλαδή μια μίξη και συνύπαρξη της άμεσης και της έμμεσης Δημοκρατίας.

1.2 ΘΕΣΜΟΙ ΑΜΕΣΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Οι βασικοί θεσμοί άμεσης συμμετοχής του λαού κατά τον Αλ. Σβώλο είναι τρεις: η λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία, η νομοθετική λαϊκή αρνησικυρία και το (κυβερνητικό ή συνταγματικό) δημοψήφισμα που προκαλείται συνήθως με πρωτοβουλία των κυβερνώντων. Επίσης, θεσμός άμεσης Δημοκρατίας όχι όμως και θεσμός άμεσης νομοθεσίας είναι και ο θεσμός της ανάκλησης, μετά από

⁶ Ανδρέας Δημητρόπουλος: «Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011.

πρωτοβουλία ορισμένου ελάχιστου αριθμού πολιτών, των μελών της κυβέρνησης ή των βουλευτών.⁷

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα αναπτυχθούν εκτενέστερα ο θεσμός του δημοψηφίσματος και της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας στα πολιτεύματα των χωρών στα οποία οι θεσμοί αυτοί τυγχάνουν εφαρμογής.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ: ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ – ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΑΜΕΣΟΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ – ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ:

Στα σύγχρονα κράτη παρατηρείται μια τάση απομάκρυνσης των πολιτών από τη συμμετοχή στα κοινά, η οποία αποτυπώνεται στα υψηλά ποσοστά αποχής που καταγράφονται στις εκλογές (π.χ. χωρών ΕΕ). Οι πολίτες, είναι ενεργοί μόνο κατά την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και στο διάστημα που μεσολαβεί μέχρι την επόμενη εκλογική αναμέτρηση μια μεγάλη μερίδα του κόσμου μένει ανενεργή λόγω απουσίας ενός πολιτικού κόμματος – φορέα ικανού να εκφράσει τις ανάγκες και τις πολιτικές του πεποιθήσεις.

Με την εισαγωγή λοιπών αμεσοδημοκρατικών θεσμών στο Σύνταγμα μπορεί να αναζωογονηθεί το ενδιαφέρον των πολιτών για άσκηση εξουσίας και να γεφυρωθεί το χάσμα κράτους και πολιτών. Και τούτο διότι στα δημοψηφίσματα για παράδειγμα η επιλογή δεν συναρτάται με επιλογή ούτε πολιτικών προσώπων αλλά επιδιώκεται η εξεύρεση λύσης για κάποιο συνήθως μείζον πολιτικό ζήτημα. Επιπλέον, στα υπέρ των δημοψηφισμάτων συγκαταλέγεται και η αποσύνδεση πελατειακών σχέσεων πολιτικών – πολιτικών, οι παρελκυστικές πολιτικές διαφημίσεις, η πολιτική της κακώς νοούμενης προπαγάνδας υπέρ συγκεκριμένων υποψηφίων οι οποίοι λόγω της αυξημένης κρατικής χρηματοδότησης που λαμβάνει το κόμμα τους έχουν τη δυνατότητα να κατακλύζουν νυχθημερόν τα τηλεοπτικά μέσα.

Τέλος, μέσω ενός δημοψηφίσματος, παρέχεται η δυνατότητα και σε μικρές πρωτοβουλίες πολιτών ή σε κόμματα της αντιπολίτευσης να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις διαδικασίες λήψης απόφασης, με συνέπεια να επιτυγχάνεται ο πολιτικός πλουραλισμός και η ευρεία συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων να μπορούν να λάβουν σάρκα και οστά.

⁷ Πρβλ. Harnekamp, Formen und Verfahren direkter Demokratie, σελ. 30 επ.. Η ανάκληση των βουλευτών μέσω διάλυσης της Βουλής, μετά από απόφαση του εκλογικού σώματος, προβλέπεται στα Συντάγματα ορισμένων γερμανικών ομοσπονδιακών κρατών, όπως αρ.39 Συντάγματος Βερολίνου.

Αντίθετα, ένα από τα βασικά μειονεκτήματα του τρόπου διεξαγωγής του δημοψηφίσματος συνδέεται συχνά με το τιθέμενο από τους κυβερνώντες ερώτημα. Το πρόβλημα στην περίπτωση αυτή είναι ότι ανάλογα με το πρόσωπο ή την εξουσία που θέτει το ερώτημα και με τον τρόπο με τον οποίο το ερώτημα αυτό είναι διατυπωμένο μπορεί να ελεγχθεί η τελική λαϊκή ετυμηγορία.⁸ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του ελληνικού δημοψηφίσματος της κυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ του Ιουλίου του 2015. Το ερώτημα που τέθηκε δεν ήταν συγκεκριμένο και επιδεχόταν πολλαπλών ερμηνειών, οι οποίες δόθηκαν τόσο από τα μέλη της ίδιας της κυβέρνησης, η οποία μάλιστα έδωσε και συγκεκριμένη πολιτική κατεύθυνση στο ερώτημα, όσο και από τους εκπροσώπους κομμάτων της αντιπολίτευσης. Με τον τρόπο αυτό ο λαός δεν έχει ούτε και σε αυτήν την «αμεσοδημοκρατική» εκδοχή του πολιτεύματος τη δυνατότητα να συνδιαμορφώσει ή να διαπραγματευτεί το περιεχόμενο της πρότασης την οποία στη συνέχεια θα κληθεί να απαντήσει (παντελής έλλειψη στοιχείου διαβούλευσης).⁹ Ένα επιπλέον προβληματικό στοιχείο του θεσμού όπως εφαρμόζεται στην πράξη έγκειται στην (μη) εφαρμογή από την κυβέρνηση του προϊόντος – αποτελέσματος του δημοψηφίσματος ή στην εφαρμογή αυτού με βάση την εκάστοτε κυβερνητική ερμηνεία. Και τούτο, έχει ως αποτέλεσμα την νόθευση της εκλογικής βούλησης και την αλλοίωση του αποτελέσματος, δεδομένης της περιορισμένης ή σε πολλές συνταγματικές παραδόσεις της απουσίας της δυνατότητας δικαστικού ελέγχου του δημοψηφίσματος. Έτσι, εκδίδεται ένα αποτέλεσμα που κατ'ουσίαν εκπορεύεται μόνο από την κυβέρνηση το οποίο σε καμία περίπτωση δεν αποτυπώνει τη λαϊκή βούληση και το οποίο μάλιστα δεν ελέγχεται δικαστικά. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση 2787/2015 ΟλΣτΕ, με την οποία απερρίφθη αίτηση ακύρωσης η οποία στρεφόταν κατά του διατάγματος της προκήρυξης του ελληνικού δημοψηφίσματος, καθόσον, σύμφωνα με την πλειοψηφία των δικαστών, «*το Συμβούλιο της Επικρατείας είναι αναρμόδιο να κρίνει προληπτικά κυβερνητική πράξη που ανάγεται στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας κατά την έννοια του άρθρου 45 παρ. 5 του π.δ. 18/1989*». Και με την άποψη αυτή του Δικαστηρίου θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε υπό μια βασική προϋπόθεση που εν προκειμένω παραγνωρίστηκε: οι φορείς της εξουσίας να θέτουν ξεκάθαρα ερωτήματα στο εκλογικό σώμα το οποίο καλείται να αποφασίσει, τα οποία στη

⁸ Οζενί Αθανασιάδου: «Οι αμεσοδημοκρατικοί θεσμοί στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία: σύζευξη ή σύγκρουση;»

⁹ Έτσι, ο W. Weber, *Mittelbare und unmittelbare Demokratie* σε *Festschrift für Mugelmann*, 1959 σ. 168.

συνέχεια θα εφαρμόσει και δεν θα διαστρεβλώσει. Διότι στην περίπτωση αυτή, εκδίδεται μία απόφαση η οποία ερμηνεύεται κατά το δοκούν από τους κυβερνώντες, η οποία στη συνέχεια χαιρεί και δικαστικής ασυλίας.

Επιπλέον, βασικό μειονέκτημα των θεσμών άμεσης νομοθέτησης ιδίως του δημοψηφίσματος σύμφωνα με πολλούς συγγραφείς είναι ότι αποτελεί «προνομιακό πεδίο για κάθε δημαγωγό»¹⁰ και σύμφωνα με τη ρήση του Κάντ: η άμεση δημοκρατία είναι κατ' ανάγκη «δεσποτισμός». (I. Kant, Von Ewige Frieden). Χαρακτηριστικό παράδειγμα δημαγωγίας αποτελούν τα λεγόμενα «προσωπικά δημοψηφίσματα» (plebiscitum) τα οποία δεν συνιστούν ιδιαίτερο τρόπο δημοψηφίσματος, αλλά αποτελούν παρέκβαση του θεσμού.¹¹ Τέτοια προσωπικά δημοψηφίσματα έλαβαν χώρα κατά κόρον σε δικτατορικές περιόδους.¹² Στις περιπτώσεις αυτές, οι οποίες αποτελούν και το μέγιστο κίνδυνο για τη Δημοκρατία, καλείται ο λαός ως συντακτική εξουσία να επικυρώσει αποφάσεις προειλημμένες που αποτελούν προϊόντα εκβιασμού και σκληρής προπαγάνδας, ακόμα και νοθείας. Χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα αποτελούν το δημοψήφισμα για την εκλογή του Αλφρέδου ως Βασιλιά των Ελλήνων, το δημοψήφισμα για την επιβεβαίωση της ισόβιας υπατείας του Ναπολέοντα και της εγγύησης της κληρονομικής του αυτοκρατορίας, το δημοψήφισμα για την ενίσχυση της εξουσίας του το 1815 και το δημοψήφισμα για την ανάδειξη του Χίτλερ στην εξουσία.

Συχνά ακόμα, υποστηρίζεται το επιχείρημα ότι τα δημοψηφίσματα διεγείρουν το θυμικό, καλλιεργούν τα πάθη και προωθούν τα ιδιοτελή συμφέροντα των εκλογέων. Το επιχείρημα όμως αυτό ίσως να ίσχυε στο παρελθόν, όπου κατά τεκμήριο το μορφωτικό επίπεδο του εκλογικού σώματος ήταν πολύ χαμηλότερο (λόγω των υψηλών ποσοστών αναλφαβητισμού) και οι δυνατότητες «αντικειμενικής» πληροφόρησης των εκλογέων ήταν περιορισμένες σε σχέση με σήμερα όπου η τεχνολογική εξέλιξη και το διαδίκτυο δημιουργούν τη δυνατότητα παροχής πληθώρας πληροφοριών. Άλλωστε τα ίδια επιχειρήματα θα μπορούσαν να υποστηριχθούν και στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας καθώς εξετάζουμε τη συμπεριφορά του ίδιου εκλογικού σώματος απέναντι στον ένα ή τον άλλο θεσμό (άμεσης ή έμμεσης Δημοκρατίας) το οποίο

¹⁰ Η φράση ανήκει στον 1^ο Πρόεδρο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο T. Heuss, Plenum des Parlamentarischen Rates, Sitzung v. 09.09.1948.

¹¹ Α. Δημητρόπουλος: Το Δημοψήφισμα, σελ. 41.

¹² Βλ. M. Weber, ο οποίος αναφέρει ότι κάθε φορά που επιδιώκεται η νομιμοποίηση δικτατορικών καθεστώτων γίνεται προσφυγή στην αμεσοδημοκρατική αναγνώριση του δικτάτορα από τον κυρίαρχο λαό.

όπως είναι λογικό αποφασίζει με τα ίδια κριτήρια και στα δύο.¹³ Ως εκ τούτου, επιχειρήματα ότι δήθεν τα μέλη των Κοινοβουλίων μπορούν να αποφασίσουν πιο αποστασιοποιημένα σε σχέση με τους εκλογείς σχετικά με δημοσιονομικά θέματα (τα οποία εξαιρούνται συχνά, από τα επιτρεπόμενα θέματα δημοψηφισμάτων, βλ. 44§2 εδ.β' ελ. Σ.) είναι αβάσιμα, καθώς όπως η έρευνα δείχνει σε χώρες όπως η Ελβετία, στα Καντόνια που έχουν θεσπιστεί αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες για τα δημοσιονομικά τους βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση από τα υπόλοιπα. Από την άλλη πλευρά η σημερινή κατάσταση του δημόσιου χρέους βασισμένη σε δημοσιονομικές αποφάσεις που ελήφθησαν από μέλη κοινοβουλευτικών ομάδων αποδεικνύει περίτρανα ότι ούτε οι κοινοβουλευτικές ομάδες διασφαλίζουν υγιή οικονομικά.¹⁴

Τέλος, στους αμεσοδημοκρατικούς θεσμούς ελλείπει παντελώς το στοιχείο της λογοδοσίας, που αποτελεί συστατικό στοιχείο της Δημοκρατίας. Στο αντιπροσωπευτικό σύστημα η ευθύνη αναζητείται από τη Βουλή και την κυβέρνηση.¹⁵ Η έλλειψη λοιπόν εμπιστοσύνης στους αντιπροσώπους που λαμβάνουν τη νομιμοποίησή τους από το εκλογικό σώμα μπορεί να εκφραστεί με πολύ ηχηρό μάλιστα τρόπο, με τη μη εκλογή τους στην επόμενη εκλογική αναμέτρηση, το οποίο μάλιστα εκφράζεται έντονα τις τελευταίες δεκαετίες όπου παρατηρείται ραγδαία απώλεια της λαϊκής νομιμοποίησης («απονομιμοποίηση» των Κυβερνήσεων). Αντίθετα, στο πλαίσιο της λαϊκής νομοθέτησης δεν υπάρχει όργανο στο οποίο θα κληθεί να λογοδοτήσει το ανώτατο όργανο του κράτους, ο λαός.¹⁶ Επιπλέον, στο πλαίσιο διαδικασιών άμεσης νομοθέτησης υφέρπει ο κίνδυνος της προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων δομικών μειονοτήτων, ιδίως εθνοτικών, θρησκευτικών ή άλλων, όπως είναι, για παράδειγμα στην Ελλάδα, η μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη ή η εθνοτική μειονότητα των Ρομά, από τις δομικές πλειοψηφίες. Υπό αυτή την έννοια, η συνταγματική και νομική κατάσταση δημοψηφισμάτων και νομοθετικών πρωτοβουλιών πρέπει να

¹³ Αν οι πολίτες δεν είναι ώριμοι να αποφασίζουν επί ουσιαστικών πολιτικών ζητημάτων, τότε αντίστοιχα δεν είναι ώριμοι να διαλέξουν ούτε τους αντιπροσώπους τους.

¹⁴ Παράδειγμα: «Η πρόκληση της Αναθεώρησης του Συντάγματος», εκδόσεις Σάκκουλα 2013, Λίνα Παπαδοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου ΑΠΘ, σελ. 11 επ.

¹⁵ Λίνα Παπαδοπούλου: «Θεσμοί άμεσης Δημοκρατίας στο Σύνταγμα. Συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων ουσίας», Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2014.

¹⁶ W. Schmitt – Glaeser DOV 1998, 830 Engelter DVB1 2005, 420. Με αυτό τον τρόπο μειοψηφία που δεν κατάφεραν να κερδίσουν στις εκλογές έχουν τώρα τη δυνατότητα να επηρεάσουν το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, έχοντας αποδοκιμαστεί από το εκλογικό σώμα, χωρίς να τίθεται ζήτημα πολιτικής ευθύνης.

παρέχει τα εκέγγυα προστασίας των θεμελιωδών συνταγματικών δικαιωμάτων, στον ίδιο τουλάχιστον βαθμό που το κάνει και έναντι της κοινοβουλευτικής νομοθεσίας. Άλλωστε, ως γνωστόν ζητήματα που άπτονται ευθέως σε θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα, όπως για παράδειγμα, το κλείσιμο των συνόρων και η απέλαση αλλοδαπών από μια χώρα, η αναγνώριση του δικαιώματος σύναψης γάμου σε ομόφυλα ζευγάρια, το ζήτημα του διαχωρισμού Εκκλησίας και Κράτους ή η απαγόρευση των αμβλώσεων, δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα δημοψηφισμάτων, διότι τέτοιες αποφάσεις μπορούν να αποβούν ιδιαίτερα επικίνδυνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ιδιαίτερα για τα δικαιώματα των μειοψηφιών και των μειονοτήτων. Συνεπώς το δημοψήφισμα όχι μόνο δεν είναι νοητό όταν πρόκειται για ζητήματα που άπτονται των δικαιωμάτων του ανθρώπου, (ζωή, θρησκευτική ελευθερία, ισότητα κ.ά) αλλά, πολλώ μάλλον, έχει αντιδημοκρατικό χαρακτήρα αφού η πλειοψηφία μπορεί να καταργήσει ή να περιορίσει με αυτόν τον τρόπο αδικαιολόγητα, τα θεμελιώδη δικαιώματα, γεγονός που αντιφάσκει στις αρχές της σύγχρονης δημοκρατίας.

Τέλος, επιχειρήματα σχετικά με την αυξημένη διάρκεια, την πολυπλοκότητα της διαδικασίας και το κόστος που απαιτείται για τη διεξαγωγή ενός δημοψηφίσματος δεν είναι πειστικά λαμβανομένων υπόψη των τεράστιων κονδυλίων που απαιτούνται και για τις εκλογές ανάδειξης αντιπροσώπων. Άλλωστε, το οικονομικό κόστος ουδόλως μπορεί να αποτελέσει κατά τη γνώμη μας κριτήριο για την επιλογή του ενός ή του άλλου συστήματος.

1.3. ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΑΜΕΣΟΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

Παράγοντες που θα μπορούσαμε να πούμε ότι διαμορφώνουν και επηρεάζουν την εισαγωγή αμεσοδημοκρατικών θεσμών στα εκάστοτε Συντάγματα των Ευρωπαϊκών κρατών, στην μελέτη των οποίων θα περιοριστούμε στην παρούσα εργασία, αποτελούν: η ιστορική παράδοση των κρατών, η πρόβλεψη αυστηρού ή ήπιου Συντάγματος (όσον αφορά στα «συνταγματικά δημοψηφίσματα») και η διάκριση των κρατών σε ενιαία και ομοσπονδιακά κράτη. Έτσι, κάθε κράτος ανάλογα με τους παράγοντες αυτούς επιλέγει να εισάγει περιορισμένα ή σε μεγαλύτερο βαθμό, στοιχεία άμεσης Δημοκρατίας στο πολίτευμά του. Πέραν της Μ. Βρετανίας, μόνο τα συντάγματα του Βελγίου και της Ολλανδίας δεν κατοχυρώνουν το θεσμό αυτό. Στη Γερμανία και στις ΗΠΑ ούτε είναι

θεσμοθετημένο ούτε διενεργείται δημοψήφισμα σε εθνικό ομοσπονδιακό επίπεδο παρά μόνο στις επιμέρους πολιτείες. Όπως αναλύεται και στη συνέχεια, οι όροι προκήρυξης, ο βαθμός χρήσης και η σημασία του θεσμού διαφέρουν από χώρα σε χώρα.

II. ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

2.1. Η υπόθεση της Γαλλίας

Στη Γαλλία το δημοψήφισμα έχει μακρά ιστορία.¹⁷ Πολύ σχηματικά διακρίνονται τρεις βασικές περιόδους εμφάνισης του δημοψηφίσματος. Η πρώτη είναι η περίοδος της γαλλικής επανάστασης, στην οποία το δημοψήφισμα παίζει ρόλο κυρίως συμβολικό. Αποτελεί ένα είδος «χαιρετισμού» προς τον κυρίαρχο λαό.¹⁸ Η δεύτερη είναι εκείνη των προσωπικών δημοψηφισμάτων, των plebiscites (περίοδος των δυο αυτοκρατοριών, στην οποία πραγματοποιείται κατάργηση και διαστρέβλωση του θεσμού). Η τρίτη περίοδος, από το 1945 μέχρι σήμερα είναι η φράση της σύγχρονης Δημοκρατίας (phase republicaine).¹⁹

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΕ ΣΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΓΑΛΛΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ 5^{ης} ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Με το δέκατο πέμπτο δημοψήφισμα στην ιστορία της Γαλλίας τέθηκε στην κρίση του γαλλικού λαού το ισχύον Σύνταγμα της 5^{ης} Γαλλικής Δημοκρατίας.²⁰ Το δημοψήφισμα διεξήχθη στις 29-9-1958 και είχε ως αποτέλεσμα την έγκριση του νέου Συντάγματος με ποσοστό 79,2%.

Το συνταγματικό δημοψήφισμα προβλέπεται ειδικά στο γαλλικό Σύνταγμα, πλην όμως συνταγματικά δημοψηφίσματα έχουν διενεργηθεί κατά το αρ. 11 του γαλλικού Συντάγματος δηλ. το άρθρο που προβλέπει βασικά το νομοθετικό δημοψήφισμα.²¹

¹⁷ Auer, La justice constitutionnelle et la démocratie référendaire, σελ. 167 επ.

¹⁸ Hamon, de referendum, p. 73.

¹⁹ Ανδ. Δημητρόπουλος: Το Δημοψήφισμα: ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία., εκδόσεις Σάκκουλα, 1997.

²⁰ Adoption de la constitution de la Ve République referendum du 28 Septembre 1958.

²¹ Ανδρέας Δημητρόπουλος: Το Δημοψήφισμα: ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Σάκκουλα, 1997, σελ. 193 επ.

Ειδική πρόβλεψη για το συνταγματικό δημοψήφισμα γίνεται στο αρ. 89 του γαλλικού Συντάγματος και στον κεφάλαιο XIV που έχει τίτλο «Περί αναθεώρησης», και δημιουργείται η προβληματική σε σχέση με το εάν είναι επιτρεπτή η δημοψηφισματική αναθεώρηση του γαλλικού Συντάγματος με το αρ. 11 εφόσον υπάρχει η ειδικότερη διάταξη του αρ. 89 του γαλλικού Συντάγματος.

Υπόθεση De Gaulle: αντικείμενο δημοψηφίσματος (28.11.1962) ήταν η άμεση εκλογή του ΠτΔ με καθολική ψηφοφορία από το λαό (αρ. 61§2 γαλλικού Συντάγματος). Τούτο δε συνιστούσε αναθεώρηση του ισχύοντος Συντάγματος καθώς σύμφωνα με την αρχική συνταγματική διάταξη η εκλογή του ΠτΔ γινόταν με έμμεση ψηφοφορία από ένα εκλεκτορικό σώμα που περιελάμβανε μέλη της Βουλής, αντιπροσώπους δημοτικών και κοινοτικών συμβουλίων κ.α. Το νομικά ενδιαφέρον παρουσιάζεται ως προς τη διαδικασία που επελέγη για τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος του 1962 βάσει του αρ.11 και όχι του αρ.89 του γαλλικού Συντάγματος που προέβλεπε την δημοψηφισματική συνταγματική αναθεώρηση. Ο λόγος ήταν προφανώς ότι το δημοψήφισμα του αρ.11 είναι αυτόνομο και παρακάμπτει τα νομοθετικά σώματα σε αντίθεση με το δημοψήφισμα του αρ.89 του γαλλικού Συντάγματος το οποίο απαιτεί τη συμφωνία και της γερουσίας. Με άλλα λόγια, ο De Gaulle φοβούμενος μια πιθανή άρνηση της Γερουσίας στη συνταγματική αναθεώρηση που προωθούσε, έδωσε το λόγο απευθείας στο λαό. Η εφαρμογή του αρ.11 για συνταγματικά δημοψηφίσματα, δημιούργησε προβλήματα στη θεωρία αλλά και στη συνταγματικοπολιτική ζωή της Γαλλίας, τα οποία δίκασαν τη θεωρία. Το 1962 ο Πρόεδρος της Γερουσίας προσέφυγε στο συνταγματικό συμβούλιο (Conseil Constitutionnel) το οποίο κήρυξε εαυτό αναρμόδιο να εξετάσει το αίτημα του Προέδρου της Γερουσίας. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αιτιολογία της απόφασης αυτής η οποία έχει ως εξής: *«Προκύπτει από το πνεύμα του Συντάγματος το οποίο καθιστά το συνταγματικό Συμβούλιο ένα όργανο ρυθμιστικό της δραστηριότητας της δημόσιας εξουσίας, ότι οι νόμοι που το Σύνταγμα προβλέπει στο αρ.61, είναι μόνο οι νόμοι που ψηφίζονται από το Κοινοβούλιο και σε καμία περίπτωση εκείνοι οι οποίοι, αφού έγιναν αποδεκτοί από το λαό κατόπιν δημοψηφίσματος, αποτελούν την άμεση έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας (expression directe de la souverainete nationale)»*. Με τον τρόπο αυτό λοιπόν το συνταγματικό συμβούλιο αυτοπεριοριζόμενο και με συστατική ερμηνεία έκρινε ότι δεν υπόκειται στον έλεγχό του το κύρος της απόφασης που

απέρρευσε απευθείας από το λαό, καθώς αυτό αποτελεί γνήσια έκφραση λαϊκής κυριαρχίας. Ωστόσο, το Συμβούλιο της Επικρατείας, σε γνωμοδοτήσεις και σε προσχέδιά της αναθεώρησης έκρινε ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορούσε να προχωρήσει σε αναθεώρηση του Συντάγματος με δημοψήφισμα, κατά αρ. 11.²²

2.2. Η υπόθεση Ηνωμένου Βασιλείου: Σχολιασμός απόφασης High Court για Brexit (RC Miller v Secretary of State for Exiting the EU, case No: CO/3809/2016).

Στη Μεγάλη Βρετανία το δημοψήφισμα δεν έχει συνταγματική κατοχύρωση, εφόσον δεν υπάρχει τυπικό Σύνταγμα. Οι βασικές ρυθμίσεις για το δημοψήφισμα περιλαμβάνονται στον «Political Parties, Elections and Referendums, Act 2000»²³. Το δημοψήφισμα αυτό μπορεί να νοηθεί ως (εμμέσως) νομοθετικό και δεσμευτικό, εφόσον υποχρεώνει την κυβέρνηση να μετατρέψει το αποτέλεσμά του σε νόμο. Πλην του σχετικού με την παραμονή της χώρας στην ΕΟΚ (1975) έχει διεξαχθεί ένα ακόμα δημοψήφισμα στις 5-5-11, με αντικείμενο την αλλαγή του εκλογικού συστήματος, στο οποίο η πρόταση για αντικατάσταση του απλού πλειοψηφικού συστήματος απορρίφθηκε από τους εκλογείς.

Φυσικά, πολύ σημαντικό είναι και το πρόσφατο δημοψήφισμα που διεξήχθη μετά από προεκλογική υπόσχεση της κυβέρνησης του Κάμερον, στις 23-6-16. Το αντικείμενο του δημοψηφίσματος αφορούσε στην παραμονή ή στην αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ε.Ε. Τα αποτελέσματα διαμορφώθηκαν ως εξής: το 51,9% του εκλογικού σώματος (17.410.742 ψήφοι) τάχθηκαν υπέρ της αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ ενώ το 48,1% (16.141.241 ψήφοι) τάχθηκε υπέρ της παραμονής σε αυτή. Η απόφαση αυτή ανέτρεψε πλήρως τις εκτιμήσεις των πολιτικών αναλυτών και των δημοσκοπήσεων που ήθελαν το Ηνωμένο Βασίλειο να παραμένει εντός Ε.Ε. Με το ιστορικό αυτό δημοψήφισμα η Μεγάλη Βρετανία άνοιξε το δικό της δρόμο μακριά από την κοινή ευρωπαϊκή πορεία αποτελώντας έτσι την πρώτη χώρα στην ιστορία της Ένωσης, που ανοίγει τον «ασκό του Αιόλου» για την έξοδο

²² Chenot, *οπ παρ.* σελ. 433, όπου και η αιτιολογία των γνωμοδοτήσεων.

²³ Λίνα Παπαδοπούλου. Θεσμοί «Άμεσης Δημοκρατίας» στο Σύνταγμα, εκδόσεις Ευρασία 2014, σελ. 202.

κρατών-μελών από την Ε.Ε. Το ηχηρό ωστόσο μήνυμα του εκλογικού σώματος μετριάζεται και φαίνεται να τίθεται εν αμφιβόλω από την απόφαση του High Court²⁴ σχετικά με το ζήτημα του κατά πόσο είναι αναγκαία η σύμπραξη του Κοινοβουλίου στην απόφαση της κυβέρνησης να ενεργοποιήσει τη διαδικασία του αρ. 50 ΣΛΕΕ. Σύμφωνα με την άποψη της βρετανικής κυβέρνησης η ενεργοποίηση του αρ. 50 της ΣΛΕΕ εμπίπτει στις εκτελεστικές της εξουσίες και ως εκ τούτου δεν υπάρχει καμία ανάγκη για παρέμβαση του Κοινοβουλίου στη διαδικασία, θέση η οποία κρίθηκε εν προκειμένω ως αβάσιμη. Αξίζει να επισημάνουμε δυο βασικά σημεία της απόφασης. Το High Court έκρινε ότι η ιδιότητα του μέλους της ΕΕ έχει εξοπλίσει με πληθώρα δικαιωμάτων τους Βρετανούς πολίτες συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της ελευθερίας ελεύθερης μετακίνησης των πολιτών αλλά και τα δικαιώματα που προβλέπονται στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, των οποίων η διατήρηση απειλείται ενόψει Brexit. Πρόκειται για δικαιώματα τα οποία είχαν χορηγηθεί από το Βρετανικό Κοινοβούλιο και ως εκ τούτου μόνο το ίδιο το Κοινοβούλιο μπορεί να αποφασίσει την αφαίρεσή τους. Με άλλα λόγια η χορήγηση και η αφαίρεση των εν λόγω δικαιωμάτων αποτελούν αρμοδιότητες που δεν εμπίπτουν στις «προνομιακές εξουσίες» (prerogative powers) της Κυβέρνησης, και επομένως η συμμετοχή του Βρετανικού Κοινοβουλίου δεν μπορεί να παρακαμφθεί.

Ένα δεύτερο κομβικό σημείο της απόφασης στο οποίο αξίζει να σταθούμε είναι ότι το Δημοψήφισμα για την παραμονή ή μη στην ΕΕ δεν ήταν και δεν προοριζόταν εξαρχής να είναι δεσμευτικό για το Κοινοβούλιο, καθώς ο νόμος που ρύθμιζε τη διεξαγωγή του προέβλεπε τον συμβουλευτικό του χαρακτήρα. Σύμφωνα με το Δικαστήριο το δημοψήφισμα δεν μπορεί να παρακάμψει την θεμελιώδη αρχή της «κυριαρχίας του Κοινοβουλίου». Πρακτικά η απόφαση αυτή σημαίνει ότι η Βρετανική κυβέρνηση δεν μπορεί να επικαλεστεί το αρ. 50 της Συνθήκης της Λισαβόνας για να ξεκινήσει από μόνη της τις επίσημες διαδικασίες για την έξοδο της Μεγάλης Βρετανίας από την ΕΕ. Η ίδια άποψη υποστηρίχθηκε και στο δεύτερο βαθμό, μετά από την έφεση που άσκησε η

²⁴ «The court does not accept the argument put forward by the government. There is nothing in the text of the 1972 act to support it. In the judgement of the court, the argument is contrary both to the language used by parliament in the 1972 act and to the fundamental constitutional principles of the sovereignty of Parliament and the absence of any entitlement on the part of the crown to change domestic law by the exercise of its prerogative powers [82-94, 97-104]. The court expressly accepts the principle argument of the claimants [95-96]. For the reasons set out in the judgement we decide that the government does not have power under the crown's prerogative to give notice pursuant to fickle for the UK to withdraw from the EU».

βρετανική Κυβέρνηση κατά της δικαστικής απόφασης, κατά την οποία Δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Λονδίνου, με πλειοψηφία οκτώ (8) υπέρ και τρεις (3) κατά²⁵ αποφάνθηκαν ότι η πρωθυπουργός Τερέζα Μέι δεν μπορεί να παρακάμψει νομίμως τους βουλευτές, χρησιμοποιώντας το βασιλικό προνόμιο να ενεργοποιήσει το άρθρο 50 της Συνθήκης της Λισαβόνας χωρίς την κοινοβουλευτική συναίνεση.²⁶

Όπως προκύπτει λοιπόν από τις ανωτέρω δικαστικές αποφάσεις, παρόλο που η απόφαση για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος εγκρίθηκε από το βρετανικό Κοινοβούλιο, στη συνέχεια η δήλωση της βούλησης του εκλογικού σώματος φαίνεται να παραγνωρίζεται και να μην παράγει νομικά δεσμευτικά αποτελέσματα, καθώς η άσκησή του αντιμετωπίστηκε από το Δικαστήριο ως συμβουλευτική και ως εκ τούτου ως μη νομικά δεσμευτική, το οποίο δεν αναιρείται από το γεγονός ότι επρόκειτο εξ αρχής για ένα «συμβουλευτικό» δημοψήφισμα το οποίο το γνώριζε και ο νομοθέτης και το εκλογικό σώμα (σκ.105 απόφασης High Court). Με τον τρόπο αυτό γεννώνται δυο προβλήματα σχετικά με το κύρος και τη σημασία του δημοψηφίσματος ως θεσμού άμεσης Δημοκρατίας εν γένει.

Αφενός, όταν ο λαός ψηφίζει σε ένα δημοψήφισμα ουσιαστικά υποκαθιστά το Κοινοβούλιο στην άσκηση της νομοθετικής ή της αναθεωρητικής του λειτουργίας, δηλαδή μπαίνει στη θέση ενός κρατικού οργάνου και συνεπώς ασκεί τη λειτουργία αυτή ως συντεταγμένη λειτουργία της οποίας τα παραγόμενα κατέχουν συγκεκριμένη θέση στην ιεραρχία των πηγών δικαίου. Εν προκειμένω, εφόσον το εκλογικό σώμα ως συντεταγμένο όργανο απεφάνθη ρητά υπέρ μιας συγκεκριμένης πολιτικής άποψης, θεωρούμε ότι η απόφαση αυτή διαθέτει ,αν όχι μεγαλύτερη, τουλάχιστον ίση δημοκρατική νομιμοποίηση με το εάν η απόφαση αυτή ήταν προϊόν απόφασης της Βουλής. Με την εισαγωγή περαιτέρω προϋποθέσεων (βλ. προϋπόθεση εισαγωγής της απόφασης του Δημοψηφίσματος στο Κοινοβούλιο), το προϊόν της λαϊκής ετυμηγορίας παραγνωρίζεται με αποτέλεσμα τη συνολικότερη υποβάθμιση του θεσμού καθώς και του λαού ως «κυρίαρχου οργάνου».

²⁵ The three dissenting justices who found for the government were Lords Reed, Carnwath and Hughes. Their judgments say that «*the European Communities Act did not restrict the government's use of its prerogative powers and that ministers could withdraw without reference to parliament*»

²⁶ «*Supreme court rules parliament must have vote to trigger article 50*», The Guardian

Δηλαδή πολλές φορές παρατηρείται η εισαγωγή θεσμών «άμεσης Δημοκρατίας» στα Συντάγματα των χωρών η οποία όμως δεν είναι ανεπιφύλακτη και η εφαρμογή τους εξαρτάται από περαιτέρω αιρέσεις και προϋποθέσεις με αποτέλεσμα την κατοχύρωση των θεσμών μεν αυτών συνταγματικά, πλην όμως την εφαρμογή τους πολύ δύσκολη στην πράξη.

2.3. Η υπόθεση της Ελβετίας: Η κοιτίδα του δημοψηφίσματος

Η Ελβετία είναι η μόνη σε παγκόσμιο επίπεδο χώρα η οποία εφαρμόζει σε τόσο μεγάλη έκταση θεσμούς άμεσης δημοκρατίας.²⁷ Είναι η χώρα στην οποία το δημοψήφισμα είχε ιδιαίτερη άνθηση και αποτελεί το κλασικό πρότυπο και παράδειγμα εφαρμογής θεσμών άμεσης Δημοκρατίας, οι οποίοι μάλιστα αποκαλούνται στην Ελβετία «δικαιώματα του λαού» (Volksrechte, droits populaires).²⁸ Δεν υπάρχουν συμβουλευτικά ή ελεγχόμενα δημοψηφίσματα στην Ελβετία. Όλα τα δημοψηφίσματα έχουν κυριαρχικό δεσμευτικό-αποφασιστικό χαρακτήρα.²⁹ Μέχρι το 2011 υπολογίζεται ότι έχουν διενεργηθεί 547 δημοψηφίσματα: 171 δημοψηφίσματα από τα οποία με πρωτοβουλία του εκλογικού σώματος, 211 υποχρεωτικά και 165 προαιρετικά. Τα δημοψηφίσματα εισήχθησαν στο Σύνταγμα της Ελβετίας μετά από πίεση από τα μεταρρυθμιστικά κινήματα στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. μετά την αρχική τους αξιοποίηση από μερικά Καντόνια. Τα δημοψηφίσματα διακρίνονται κατά κύριο λόγο σε τρεις κατηγορίες³⁰: α) στα δημοψηφίσματα πρωτοβουλίας πολιτών (initiative populaire), β) στα υποχρεωτικά δημοψηφίσματα (référéndum obligatoire) και γ) στα προαιρετικά δημοψηφίσματα (référéndum facultatif).

Α) Δημοψήφισμα Πρωτοβουλίας Πολιτών (Λαϊκή Πρωτοβουλία)

Το 1891, οι Ελβετοί πολίτες απέκτησαν ένα σπουδαίου δημοκρατικό “εργαλείο”: το δημοψήφισμα πρωτοβουλίας πολιτών (Volksbegehren). Από το

²⁷ Aubert , Lecons suisses, όπ.π.α 123 επ.

²⁸ Auer-Delley, Le referendum facultatif, σ.113

²⁹ Όπως σημειώνει ο Aubert, Lecons suisses, π.α 123, ‘Le referendum n’est jamais consultatif, il est toujours decisif»

³⁰ Elections en Europe «Démocratie directe en Suisse

1891 ως και το 2007 οι Ελβετοί προσπάθησαν διακόσιες πενήντα τέσσερις (254) φορές να ορίσουν αυτοί την πολιτική ατζέντα και τον δημόσιο διάλογο.³¹

Με το δημοψήφισμα αυτό παρέχεται η δυνατότητα σε μια ομάδα πολιτών, σε ένα πολιτικό κόμμα ή οργάνωση, να συλλέξουν ένα συγκεκριμένο αριθμό υπογραφών υπέρ μιας πρότασης και με αυτόν τον τρόπο να εξαναγκάσουν τις αρχές να προκηρύξουν δημοψήφισμα πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Για τη διεξαγωγή του απαιτείται η συλλογή 100.000 υπογραφών σε διάρκεια 18 μηνών. Σε ομοσπονδιακό επίπεδο ωστόσο, μόνο η συνταγματική δημοψηφισματική πρωτοβουλία είναι δυνατή, αφού το δικαίωμα λαϊκής πρωτοβουλίας προβλέπεται μόνο σε επίπεδο Καντονίων. Η λαϊκή Πρωτοβουλία μπορεί να εκδηλωθεί ως γενικά διατυπωμένη πρόταση (Anregung) ή, πράγμα συνηθέστερο, ως έτοιμο επεξεργασμένο κείμενο, τη διατύπωση του οποίου δεν μπορεί να αλλάξει το κοινοβούλιο ή η κυβέρνηση. Όμως οι Αρχές, κάποιες φορές, αντιδρούν απέναντι σε κάθε τρέχουσα πρωτοβουλία με μια (όχι τόσο εκτεταμένη) άμεση αντιπρόταση, με την ελπίδα πως αυτή θα γίνει από το Λαό και τις Staenden αποδεκτή από την πλειοψηφία. Αλλά και επιπλέον, από το 1987 έχει επεκταθεί, και για δημοψηφίσματα που προκαλεί η Λαϊκή Πρωτοβουλία, η αρχή της ‘διπλής πλειοψηφίας’, που ίσχυε μόνο για το υποχρεωτικό δημοψήφισμα. Μπορεί ο καθένας να ψηφίσει και την πρόταση της ‘Λαϊκής Πρωτοβουλίας’ και την αντιπρόταση των Αρχών και στην περίπτωση που και οι δυο γίνονται αποδεκτές, τότε με μια δειγματοληπτική έρευνα της κοινής γνώμης θα κριθεί ποιο από τα δυο κείμενα θα ισχύσει.³²

Συχνά η ομάδα που καλεί το δημοψήφισμα γνωρίζει ότι έχει ελάχιστες ή ακόμα και μηδενικές πιθανότητες να κερδίσει το δημοψήφισμα. Παρόλα αυτά, ο θεσμός τους επιτρέπει να ρίξουν τα φώτα της δημοσιότητας σε ένα θέμα το οποίο θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό και για το οποίο δεν υπάρχει δημόσιος διάλογος. Επίσης, δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο η κυβέρνηση να ικανοποιήσει κάποια ή ακόμα και όλα από τα αιτήματα των πολιτών που κάλεσαν το δημοψήφισμα με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να το αποσύρουν.

³¹ πηγή The Politics of Switzerland : Continuity and Change in a Consensus Democracy των Hanspeter Kriesi και Alexander H. Trechsel

³² Der Bund kurz erklärt, Schweizerische Eidgenossenschaft, Bundeskanzlei 2008, σελ.17

B) Υποχρεωτικό Δημοψήφισμα

Από το 1848 ως το 2007 διεξήχθησαν στην Ελβετία διακόσια είκοσι ένα (221) υποχρεωτικά δημοψηφίσματα, τα οποία καλούνται «υποχρεωτικά» γιατί δεν χρειάζεται να συλλέξει κανείς υπογραφές για να τα προκηρύξει. Οποιαδήποτε αλλαγή στο ελβετικό Σύνταγμα πρέπει να περάσει υποχρεωτικά μέσω δημοψηφίσματος. Το ίδιο και η συμμετοχή της Ελβετίας σε οποιαδήποτε υπερεθνική οντότητα (ΝΑΤΟ, Ε.Ε. κ.α.). Το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Σύνταγμα αναγνωρίζει τον Ελβετικό λαό ως το αρμόδιο όργανο για την άσκηση της συντακτικής εξουσίας. Ο Ελβετός συντακτικός νομοθέτης προβλέπει υποχρεωτικά συνταγματικά δημοψηφίσματα με αίτημα την ολική ή μερική αναθεώρηση του Συντάγματος, υπό την μορφή γενικής πρότασης ή ρητά διατυπωμένων των διατάξεων (αρ. 138, 139, 139b, ελ.Σ 1999).³³ Ανάλογα με το είδος της αναθεώρησης σε ολική ή μερική, διακρίνουμε δύο είδη συνταγματικού δημοψηφίσματος, το καταστατικό και το αναθεωρητικό. Για όλα τα συνταγματικά ζητήματα απαιτείται «διπλή πλειοψηφία»³⁴ δηλ. η πρόταση πρέπει να λάβει την πλειοψηφία των ψήφων σε εθνικό επίπεδο, αλλά και την πλειοψηφία σε περισσότερα από τα μισά από τα 23 καντόνια της Ομοσπονδίας, δηλ. τουλάχιστον σε 12 καντόνια. Για την αναθεώρηση του Συντάγματος προϋποτίθεται η συλλογή 100.000 υπογραφών, μέσα σε 18 μήνες. Για να κινηθεί η διαδικασία υποβάλλεται αίτηση από 7 τουλάχιστον πολίτες. Εφόσον συγκεντρωθούν ελέγχονται και πάλι από την Ομοσπονδιακή Καγκελαρία και υποβάλλεται προς έγκριση στο λαό.

Για το αναθεωρητικό Δημοψήφισμα (μερική αναθεώρηση Συντάγματος) που είναι το πιο σύνθητες, απαιτείται ενισχυμένη πλειοψηφία, δηλαδή η διπλή πλειοψηφία λαού και ταυτόχρονα η πλειοψηφία των έγκυρων ψήφων στην πλειονότητα των 26 Καντονιών.

Προληπτικά η πρόταση μερικής αναθεώρησης ελέγχεται από το Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο και κηρύσσεται άκυρη, αν δεν έχει συνοχή ή παραβιάζει διατάξεις του διεθνούς δικαίου.

Αν οι δυο Βουλές του Ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου συμφωνήσουν με μια λαϊκή πρωτοβουλία, πρέπει να την υποβάλλουν στο λαό για δημοψήφισμα. Αν ο λαός ψηφίσει υπέρ, το Κοινοβούλιο πρέπει να συντάξει τις αντίστοιχες

³³ Λίνα Παπαδοπούλου, Θεσμοί «Άμεσης Δημοκρατίας» στο Σύνταγμα, εκδόσεις Ευρασία, 2014, σελ. 224 επ.

³⁴ Η «διπλή πλειοψηφία» καθιερώθηκε το 1848 ως παραχώρηση στα μικρότερα καντόνια, από τα οποία τα περισσότερα ανήκαν στην ηττηθείσα συμμαχία *sonderbund*.

ρυθμίσεις. Σε γενικές γραμμές, λόγω του ότι στην Ελβετία προβλέπεται λαϊκή πρωτοβουλία μόνο για συνταγματικές και όχι για νομοθετικές αλλαγές, συχνά χρησιμοποιείται η πρώτη αντί της δεύτερης, με αποτέλεσμα την «υπερφόρτωση» του Συντάγματος με ζητήματα ξένα προς την έννοιά του, ως βασικού νόμου.³⁵

Γ) Προαιρετικό- Ακυρωτικό Δημοψήφισμα

Αντίστοιχα από το 1874 ως το 2007 διεξήχθησαν εκατόν εξήντα (160) προαιρετικά – ακυρωτικά δημοψηφίσματα. Σε αντίθεση με το συνταγματικό, το νομοθετικό δημοψήφισμα δεν είναι υποχρεωτικό αλλά προαιρετικό. Όπως ορίζει το ελβετικό Σύνταγμα, οι ομοσπονδιακοί νόμοι και οι ομοσπονδιακές αποφάσεις γενικότερης σημασίας πρέπει να τίθενται στην κρίση του λαού, εφόσον υποβάλλεται σχετική αίτηση από 50.000 ενεργούς πολίτες (αντιστοιχούν περίπου στο 1% του συνολικού αριθμού των ψηφοφόρων) ή από 8 καντόνια.³⁶

Μετά την ψήφιση οποιουδήποτε νόμου, οι πολίτες έχουν στην διάθεση τους 100 ημέρες από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, προκειμένου να συλλέξουν 50.000 υπογραφές ενάντια στο νόμο. Αν συγκεντρώσουν αυτό το ποσοστό διενεργείται δημοψήφισμα στο οποίο οι Ελβετοί αποφασίζουν αν τελικά θα δεχθούν ή θα ακυρώσουν τον νεοψηφισθέντα νόμο. Πρόκειται δηλαδή για πρωτοβουλία η οποία στρέφεται ενάντια στο νόμο και επιδιώκει τη μη εφαρμογή του και όχι στην πρόταση νέων νόμων ή στην τροποποίηση των υπάρχόντων.³⁷

Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι ο θεσμός του ακυρωτικού δημοψηφίσματος επικρέμεται ως δαμόκλειος σπάθη επάνω από τους Ελβετούς πολιτικούς – νομοθέτες, καθώς εάν δεν λάβουν υπόψη τους τη βούληση του ελβετικού λαού θα αντιμετωπίζουν πάντα τον κίνδυνο της ακύρωσης του νομοθετικού τους έργου.

Το βασικό αρνητικό στοιχείο της παραπάνω διαδικασίας είναι ο ιδιαίτερα μεγάλος χρόνος που απαιτείται προκειμένου να σχεδιασθεί και να ψηφισθεί ένα νόμος. Σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο έχει το δικαίωμα να ψηφίσει νόμο ο οποίος δεν μπορεί να δεχθεί “επίθεση” από δημοψήφισμα. Όταν κάποια στιγμή οι Ελβετοί

³⁵ Α. Δημητρόπουλος, Το δημοψήφισμα, σελ. 307.

³⁶ ΕλβΣ αρ.89 εδ. β

³⁷ Α. Δημητρόπουλος, Το δημοψήφισμα, σελ. 310

πολιτικοί άρχισαν να ψηφίζουν το έναν νόμο μετά τον άλλο ως νόμους έκτακτης ανάγκης, οι πολίτες αντέδρασαν με ένα δημοψήφισμα πρωτοβουλίας πολιτών, και πρόσθεσαν στο Σύνταγμά τους έναν όρο σύμφωνα με τον οποίο οι νόμοι έκτακτης ανάγκης δεν μπορούν να δεχθούν “επίθεση” από δημοψήφισμα μόνο για ένα έτος. Μετά το έτος ισχύει για αυτούς ό,τι και για τους υπόλοιπους ομοσπονδιακούς νόμους. Ωστόσο, σύμφωνα με το αρ. 140 του Ελβετικού Συντάγματος (1999/13) πρέπει υποχρεωτικά να τεθούν σε δημοψήφισμα με δεσμευτική ισχύ, ομοσπονδιακοί νόμοι επείγοντες που δεν ερείδονται σε διάταξη του Συντάγματος και η ισχύς τους υπερβαίνει το ένα έτος προκειμένου να εγκριθούν από διπλή πλειοψηφία (λαό και καντόνια). Πρόταση που απορρίφθηκε μπορεί μεν να ξαναψηφισθεί από το Κοινοβούλιο, αλλά πρέπει να τεθεί εκ νέου σε δημοψήφισμα. Γενικά η κατάργηση αποτελέσματος είναι δυνατή μόνο με άλλο δημοψήφισμα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην διάρκεια των τελευταίων 133 ετών, η ομοσπονδιακή βουλή των Ελβετών έχει ψηφίσει 2370 νόμους. Από αυτούς οι 160 (περίπου οι 7 στους 100) έχουν δεχθεί “επίθεση” από δημοψήφισμα και περίπου οι μισοί από αυτούς (87) ακυρώθηκαν.

2.4. Η υπόθεση της Ιταλίας:

Το πρόσφατο «φιάσκο» του Συνταγματικού Δημοψηφίσματος

Στην Ιταλία προβλέπεται τόσο νομοθετικό δημοψήφισμα το οποίο ρυθμίζεται στο αρ. 75 ιταλ. Σ., όσο και συνταγματικό δημοψήφισμα το οποίο ρυθμίζεται σε πέντε άρθρα αρ. 75, 123, 132, 133 και 138 ιταλ. Σ. 1947/2002 καθώς και στον εκτελεστικό νόμο 352/1970. Ο θεσμός του δημοψηφίσματος διαμορφώθηκε ως θεσμικό αντίβαρο στην εξουσία της Βουλής.³⁸

Σύμφωνα με το αρ. 138 του ιταλικού Συντάγματος, το συνταγματικό δημοψήφισμα είναι υποχρεωτικό μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Συγκεκριμένα, ενεργοποιείται όταν δεν επιτευχθεί η απαραίτητη αυξημένη πλειοψηφία υπέρ της αναθεώρησης στα δύο Κοινοβουλευτικά σώματα, τα οποία καλούνται να ψηφίσουν το νόμο περί αναθεώρησης δυο φορές, σε ψηφοφορίες που απέχουν μεταξύ τους τρεις μήνες. Αν η αναθεώρηση ψηφιστεί από την απόλυτη πλειοψηφία των μελών κάθε Βουλής (Parlamento και Senato) κατά τη δεύτερη ψηφοφορία, τότε μπορεί, μέσα σε τρεις μήνες από τη δημοσίευσή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως να τεθεί σε δημοψήφισμα, εφόσον προταθεί

³⁸ Λίνα Παπαδοπούλου, Θεσμοί «Άμεσης Δημοκρατίας» στο Σύνταγμα, σελ. 191.

είτε από το 1/5 μιας από τις Βουλές, είτε από 500.000 εκλογείς,³⁹ είτε από πέντε συμβούλια περιοχών. Εγκρίνεται με την πλειοψηφία των έγκυρων ψήφων, χωρίς ελάχιστο συμμετοχής. Σε αντίθεση με το νομοθετικό που είναι καταργητικό, το συνταγματικό δημοψήφισμα στην Ιταλία έχει επιβεβαιωτικό χαρακτήρα. Δεν διενεργείται όμως εφόσον επιτευχθεί η αυξημένη πλειοψηφία των 2/3 και στις δυο Βουλές. Δηλαδή το συνταγματικό δημοψήφισμα στην Ιταλία δεν είναι αυτοτελές αλλά εντάσσεται στην διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, ως τμήμα της διαδικασίας αυτής.⁴⁰ Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί τη μοναδική οδό για την αναθεώρηση του Συντάγματος αλλά μεσολαβεί εφόσον δεν εξασφαλίζεται ο απαιτούμενος (2/3) βαθμός συναίνεσης από τα νομοθετικά σώματα. Αν αντίθετα η συναίνεση των νομοθετικών σωμάτων είναι υψηλή, ο συνταγματικός νομοθέτης κρίνει ότι δεν είναι απαραίτητη η διεξαγωγή δημοψηφίσματος,⁴¹ αφού το Ιταλικό δημοψήφισμα θεωρείται ως μέσο για την επιβεβαίωση της κοινωνικής αποδοχής της συγκεκριμένης συνταγματικής αναθεώρησης.

Εφαρμογή του εν λόγω άρθρου του ιταλικού συντάγματος για την προκήρυξη συνταγματικού δημοψηφίσματος έγινε από την ιταλική κυβέρνηση στο πρόσφατο δημοψήφισμα της 4^{ης} Δεκεμβρίου 2016. Σύμφωνα με τον νόμο συνταγματικής αναθεώρησης που τέθηκε στην κρίση του εκλογικού σώματος, η Κυβέρνηση εφεξής δεν θα χρειάζεται την ψήφο εμπιστοσύνης (και) της Γερουσίας αλλά μόνο της Βουλής, ενώ τα μέλη της Γερουσίας, μειώνονται από 315 σε 100 και δεν θα εκλέγονται πλέον με άμεση ψηφοφορία από το εκλογικό σώμα αλλά από τα Περιφερειακά Συμβούλια.

Ωστόσο, οι Ιταλοί εκλογείς απέρριψαν με ποσοστό 59,95% υπέρ του «όχι» και 40,5% υπέρ του «ναι» τις αλλαγές που προτείνει η κυβέρνηση του Ματέο Ρέντσι, σε επίπεδο άσκησης της εξουσίας. Σημειωτέον ότι οι προτεινόμενες αλλαγές κάθε άλλο παρά τυπικές ήταν καθώς με την αποδυνάμωση της Γερουσίας και την αντίστοιχη συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας στην κυβέρνηση και στη Βουλή, θα δημιουργούνταν μια δικαιολογημένη δημοκρατική ανησυχία. Και τούτο διότι ο πρωθυπουργός θα συγκέντρωνε περισσότερες εξουσίες και θα είχε με τον τρόπο αυτό τη δυνατότητα να υλοποιεί ευκολότερα τις «μεταρρυθμίσεις» που επιθυμούσε. Σημειωτέον ότι σύμφωνα με τις προτεινόμενες αλλαγές οι περιφέρειες θα έχαναν την ευθύνη επίβλεψης σε ορισμένους τομείς (ενέργεια,

³⁹ Το ιταλικό Σύνταγμα προβλέπει συνταγματικό δημοψήφισμα με πρωτοβουλία πολιτών (500.000 εκλογείς).

⁴⁰ Martines, *Diritto Costituzionale*, σελ. 353 επ.

⁴¹ Ανδρ. Δημητρόπουλος. Το δημοψήφισμα, εκδόσεις Σάκκουλα, 1997.

υποδομές κ.α.) και η ευθύνη θα μετακυλιέτο στην κεντρική κυβέρνηση. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι το μοίρασμα των εξουσιών στην Ιταλία, σε Βουλή των Αντιπροσώπων (630 μέλη) και Γερουσία (315 μέλη) θεωρήθηκε ιστορικά ως ένα μέσο που θα απέτρεπε το συγκεντρωτισμό στην άσκηση εξουσίας, αφού ξεκίνησε ως ένα «μέτρο προστασίας» μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο από το παρελθόν του Μουσολίνι.

Ωστόσο, δέον είναι να σταθούμε στο πραγματικό «δίλημμα» που τέθηκε από την ιταλική κυβέρνηση στο λαό, το οποίο κατά την άποψή μας ξεπερνούσε την επιδοκιμασία ή μη του νέου συνταγματικού νόμου και μετατράπηκε ουσιαστικά σε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Ρέντσι.⁴² Στην ουσία ο ίδιος ο Ιταλός πρωθυπουργός έθετε σε κρίση το πολιτικό του πρόγραμμα. Ως εκ τούτου, ο λαός υπό αυτό το πρίσμα έδωσε ένα μήνυμα απόρριψης συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών που συνδέονται άμεσα και με την ευρωπαϊκή πορεία της Ιταλίας στην ΕΕ την οποία ο ίδιος ο πρωθυπουργός υπερασπιζόταν θερμά. Για το λόγο αυτό μάλιστα ο πρωθυπουργός συνέδεσε το θετικό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος με την παραμονή του στην εξουσία.

Καταλήγουμε επομένως στο συμπέρασμα ότι όπως προκύπτει από την πρόσφατη εμπειρία δημοψηφισμάτων τα οποία έλαβαν χώρα κατά την περσινή χρονιά σε χώρες της ΕΕ, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα αυτά της Ελλάδας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιταλίας, το τεθέν από τις εκάστοτε κυβερνήσεις ερώτημα υπέκρυπτε ζητήματα που συνδέονταν με την πολιτική επικύρωση των πολιτικών τους προγραμμάτων από το εκλογικό σώμα, τίθεντο εκβιαστικά από τις εκάστοτε κυβερνήσεις και ενίσχυαν φαινόμενα λαϊκισμού και δημαγωγίας.

II) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, υποστηρίζουμε ότι μια κριτική κατά του θεσμού του δημοψηφίσματος μπορεί να θεωρηθεί ως λόγος κατά της δημοκρατίας. Θεωρητικά η προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία για μείζονα πολιτικά ζητήματα που αφορούν άμεσα το λαό και το μέλλον του τον νομιμοποιούν το πρώτον ο ίδιος να λαμβάνει τις αποφάσεις που τον αφορούν. Ωστόσο, ακαδημαϊκές

⁴²Το δημοψήφισμα αυτό θυμίζει έντονα το περσινό δημοψήφισμα που προκηρύχθηκε από την κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ στην Ελλάδα, το οποίο, σύμφωνα με πολλούς πολιτικούς αναλυτές, στόχο είχε την ενδυνάμωση και την συσπείρωση των εκλογέων γύρω από το πρόσωπο του πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα καθώς και την νομιμοποίηση του πολιτικού του προγράμματος που συνδεόταν άμεσα με τις νέες μνημονιακές δεσμεύσεις που επρόκειτο να ψηφιστούν από την κυβέρνησή του.

συζητήσεις περί εισόδου σε μια νέα «μικτή Δημοκρατία» που συνοδεύεται από δυνατότητες χρήσης των αμεσοδημοκρατικών θεσμών από το εκλογικό σώμα παραμένουν περισσότερο στη σφαίρα της ουτοπίας και είναι μάλλον αναντίστοιχες με την σημερινή «δημοψηφισματική πραγματικότητα». Και τούτο διότι όπως αναλύθηκε εκτενέστερα στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, σημασία δεν έχουν οι βαρύγδουπες συνταγματικές κατοχυρώσεις στα Συντάγματα ανά την Ευρώπη τέτοιων θεσμών αλλά η πραγματική και ελικρινής δυνατότητα που παρέχεται από τους κυβερνώντες και την εκάστοτε εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία να υλοποιούνται τα αποτελέσματα των θεσμών αυτών στην πράξη. Διότι όταν υποκρύπτονται διακυβεύματα διαφορετικά από εκείνα τα οποία τίθενται στο λαό, τελικά οδηγούν στον εμπαιγμό και στην πλήρη υποβάθμισή του ως υψίστου οργάνου το οποίο σε μια Δημοκρατία έχει τη «λαϊκή κυριαρχία» και την πρωτογενή νομιμοποίηση.

Συνεπώς η εμφύτευση στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία στοιχείων άμεσης δημοκρατίας, είναι καταρχήν ευπρόσδεκτη, αρκεί να μην οδηγεί σε φαινόμενα χειραγώγησης των εκλογέων καθώς και σε ένα λαϊκίστικο συνταγματισμό, χωρίς ελέγχους και εξισορροπητικά στοιχεία, ο οποίος λειτουργεί με ασφαλιστικές δικλίδες, αιρέσεις και μηχανισμούς .

Για τους λόγους αυτούς οφείλουμε να εξετάσουμε κριτικά τους αμεσοδημοκρατικούς θεσμούς και να επανεξετάσουμε προσεκτικά τους όρους, τα όρια και τις επιπτώσεις διεξαγωγής τους. Διότι οι θεσμοί μπορεί να έχουν ένα προοδευτικό περιεχόμενο σαν «σύλληψη», αυτό ωστόσο δεν πρέπει και δεν μπορεί να αποτελεί αυτοσκοπό ο οποίος μάλιστα θα είναι ικανός να θεραπεύσει την κρίση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σήμερα.

III) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

- Αθανασιάδου Ο., Οι αμεσοδημοκρατικοί θεσμοί στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία: σύζευξη ή σύγκρουση; <http://www.constitutionalism.gr/html/ent/211/ent.2211.asp>
- Βολουδάκης Ε., Ο θεσμός του δημοψηφίσματος μετά την αναθεώρηση του συντάγματος, Αντ.Ν.Σάκκουλας 1995
- Δημητρόπουλος Α., Το Δημοψήφισμα - Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία, Αθήνα- Κομοτηνή, Αντ.Ν.Σάκκουλας 1997
- Καραβοκύρης Γ., Οι κατά Σβώλο διέξοδοι στην κρίση του κοινοβουλευτισμού, <http://constitutionalism.gr/html/ent/703/ent.1703.asp>
- Μανιτάκης Αντ., η αθηναϊκή Δημοκρατία ως παράδειγμα αυτοπροσδιορισμού του πλήθους μέσω της αυτοκυβέρνησης του δήμου», Τμητικός τόμος για Ι.
- Μανωλεδάκη Ι., τόμος ΙΙΙ, Αθήνα/Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας 2007.
- Μαντζουλίνος Δ., Οι θεσμοί της λαϊκής νομοθεσίας εν τη Δημοκρατία, Αθήναι: Τύποις, Ελλάδα 1934
- Παπαδοπούλου Α., θεσμοί “άμεσης δημοκρατίας” στο Σύνταγμα, Αθήνα: Ευρασία 2014, Νομική σκέψη

Ξενόγλωσση:

- Aubert J, Le référendum populaire, 1972, I, σελ. 481 επ.
- Auer A., La justice constitutionnelle et la démocratie référendaire, 1996, σελ.167 επ.
- Auer A.-Delley J.D., Le référendum facultatif) -La théorie à l' épreuve de la réalité, ZSR, 1979 A, σελ.113 επ.
- Hanspeter Kriesi and Alexander H. Trechsel, The Politics of Switzerland: Continuity and Change in a Consensus Democracy, Cambridge University Press, 2008
- Schweizerische Eidgenossenschaft, Bundeskanzlei, Der Bund kurz erklart, 2008